

Hafızayı Oluşturma

Kitle İletişim Kuramlarını Türkiye’den Yazmak

Hediyetullah Aydeniz

Medya kuramları, iletişim kuramları, kitle iletişim kuramları, iletişim çalışmaları, medya çalışmaları, medya ve iletişim çalışmaları başlıkları altında, medya ve iletişimin merkezde olduğu akademik bilgi birikiminin tarih yazımı, giriş ve derleme düzeyinde de olsa Türkiye açısından 1960’ların sonuna kadar gitmektedir. Türkiye’de “Kitle Haberleşme/İletişim Kuramları” dersinin 1967 yılında ilk defa okutulmaya başlandığı bilinmektedir (Tokgöz, 2015, s. 13). Bu tarihten iki yıl sonra İngilizce literatürden derlenerek tercüme edilen “Kitle Haberleşmesi ve Sosyal Psikoloji Açısından Görünümü”, “Haberleşme Süreci ve Etkileri” ile “Propaganda” başlıklı üç bölümden ve 13 çeviri makaleden oluşan derleme ilk eser, *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş* ismiyle Ünsal Oskay tarafından hazırlanmıştır. Enver Daldal tarafından hazırlanan ve Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından 1978 tarihinde yayımlanan *Haberleşme Kuramları ve Uygulamaları (Ders Kitabı)*, bu alanda Türkçe telif edilen ilk “ders kitabı”dır. Raşit Kaya ve Korkmaz Alemdar ortak imzası ile 7 makaleden oluşan derleme bir eser, 1983 yılında *Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar* ismiyle alandaki ikinci derleme kitaptır. Çeviri-derleme bir başka kitap da UNESCO’nun mali desteği ile Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından hazırlanıp basılmıştır. Oya Tokgöz’ün yayına hazırladığı *İletişim ve Toplum Sorunları Kuram ve Uygulama* isimli 1983 tarihli kitapta, International Social Science Journal’da yayımlanan on makalenin çevirisi yer almaktadır.

@ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi. hediyetullah@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0003-4481-632X>

Ders kitabı amacının ötesinde alanın medya ve iletişim çalışmalarının kuramsal bilgi birikimini Türkiye’den “tutucu-değişimci” dikotomisiyle ele alan ve kendisinden sonra Türkiye’deki alanyazın üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilecek ilk eser, İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar tarafından kaleme alınan “Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar” alt başlığıyla *İletişim ve Toplum* kitabıdır.¹ Bu kitabın yazılma tarihi (1989 yılında yazımı tamamlanmış olmasına rağmen kâğıt sorunundan dolayı bir yıl gecikme ile 1990 yılında basılmıştır.) dikkate alındığında otuz yıl aradan sonra bu alanda önemli bir kitap yayımlanmıştır. İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi Burak Özçetin’in yazdığı bu yeni eser, Türkiye’deki alanyazın geleneği üzerinde düşünme imkânı vermesi açısından önemlidir. Bu öneminin yanında Türkiye’deki alanyazın içerisinde yer edinen ve tartışılmayı hak eden, birincil kaynakları kullanarak yazılan ve özgün bir kurguya sahip olan bu eser, medya ve iletişim çalışmalarının bilgi birikiminin ele alınmasını ve alanyazın tarihinin yazımı üzerinde de düşünmeye davet edici niteliktedir.

Kavramlar, okullar ve modeller alt başlığıyla Burak Özçetin tarafından yazılan *Kitle İletişim Kuramları* kitabı, üç kısım ve on bölümden oluşmaktadır. Yazar, kitabın iki temel amacının olduğunu ifade etmektedir. Kitabın amaçları yazar tarafından “iletişim kuramlarının ezberlenecek malumatlar bölümünden ibaret olmadığını, sosyal ve beşerî bilimler içerisinde son derece derinlikli, incelikli ve zor bir çalışma alanı olduğunu gösterebilmek” ve “okuyucuyu ilk el kaynaklara yönlendirmek ve teşvik etmek” (s. 16) olarak belirtilmektedir. “Kuramlar üzerine son sözü söylediğini iddia eden ve konuyu kapatan bir metinden ziyade açılan, davet eden, heyecanlandıran, daha fazla deşme isteği uyandıran bir metin” olması, yazarın temel isteği olduğu anlaşılıyor. Ancak bu isteğin ötesinde lisans-yüksek lisans-doktora eğitimini İngilizce yapan ama hocalığını Türkçe icra etmesi gereken bir öğretim üyesinin karşılaştığı bir ihtiyacın kitabın yazılmasında etkili olduğunu yine yazardan öğreniyoruz. Bu ihtiyacın ifade edilmesinin yanında kitabın bir parçası olduğu Türkiye’deki alanyazına ilişkin yazarın yaptığı değerlendirme de önemlidir:

1 Bu kitabın ikincisi baskısı 1998’de *Başlangıcından Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları* başlığı ile olmuştur. Kitabın üçüncü baskısı ise 2002 yılında *Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi* başlığı ile genişletilerek ve ikinci defa kitabın ismi değiştirilerek yayımlanmıştır. Türkiye’deki akademik çevrelerde ve bu alanda araştırma yapan genç akademisyen adayları ve öğrencileri arasında daha çok Öteki Kuram ismiyle bilinmektedir.

Türkiye’de eğitim dili Türkçe olan ve öğrencilerinin çoğunun yabancı dile vakıf olmadığı bir üniversitede iletişim kuramları dersi vermenin en büyük sıkıntılarında biri öğrencilerle paylaşacak kaynakları bulmanın zorluğu olmuştur. (...) nice kurucu figürünün temel eserlerinin Türkçeye kazandırılmadığı, daha da kötüsü iletişim çalışmaları alanının bu kurucu isimlerinin temel eserlerinin orijinallerinin de çok da önemsenmediğini görmek mümkün. İletişim kuramları üzerine yazılan pek çok kitapta bu isimlerin iletişim bilimlerine katkıları *sürekli* olarak tekrarlanan kalıp formlüllere indirgenmiş, adı geçen isimlerin entelektüel yaşamlarındaki dönüşümler yada başucu eserlerinin iletişim bilimleri açısından taşıdığı önemin üzerinde yeterince durulmamıştır. *Türkiye’de bilim dünyasında, özellikle de üniversitede hâkim olan konformist eğilimler ve alışkanlıklar iletişim çalışmalarını ve iletişim kuramları ile ilgili meseleleri ansiklopedik malumata, yüzeysel modellere ve hap-ezber bilgilere mahkûm etmeye meyillidir**2 (s. 15).

Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında yüksek lisans ve doktora derecelerini alan Özçetin, İletişim Fakültesi’nde iletişim kuramları dersini vermeye başlaması ile hissettiği ve yaşadığı bir ihtiyacı karşılamak üzere bir ders kitabı yazmıştır. Bu ders kitabının amacını yukarıda alıntılıyarak ifade ettiğimiz şekilde eğitim dili Türkçe olan iletişim fakültesi öğrencilerine birincil kaynaklardan yararlanarak medya ve iletişim çalışmaları alanının “kavram, okul ve model”lerini, tarihsel-toplumsal bağlamını ve kurucu figürlerini entelektüel yaşamlarındaki dönüşümü de ihmal etmeden veremeyi vadeden bir eser ortaya konulmuştur.

Kitabın kısımlarını oluşturan üç temel başlık aynı zamanda kitabın kurgusunu da vermektedir: “Kuram, Anaakım İletişim Kuramları ve Kitle İletişim Modelleri”, “Eleştirel İletişim Kuramları” ve “İletişim, Teknoloji ve Toplumsal Dönüşüm”. Toplamda üç kısım ve on bölümden oluşan kitabın kuramları tasnifinin “anaakım ve eleştirel” şeklinde iki ana kategoride olduğu, hem yazar hem de kitaba önsöz yazan Mutlu Binark tarafından dile getirilmektedir. İletişim kuramlarını bu iki temel kategori ile ele almanın kitabın kurgusuna tam olarak yansımayan tarafı ise “İletişim, Teknoloji ve Toplumsal Dönüşüm” başlığını taşıyan kitabın üçüncü kısmıdır. Alan birikimini eleştirel ve anaakım dikotomisine sıkıştırmadan ele alma çabası olarak da okunabilecek bu tercihle son kısımda teknoloji ve toplumsal dönüşüm bağlamında iletişimi ele alan yaklaşımlara ve isimlere yer verilmiştir.

Kuram, paradigma, bilim, bilimsel yöntem ve sosyal bilim kavramlarının yer aldığı kitabın girişi olarak ele alınabilecek birinci bölüm ile birlikte kitabın birinci kısmı, altı bölümden oluşmaktadır: Kitle, Kitle İletişimi ve Kitle İletişim Kuramları,

* Bu paragraftaki alıntılarda yer alan italik kısım, vurgu amacıyla tarafımızdan yapılmıştır (H.A.).

Erken Dönem Amerikan İletişim Araştırmaları (I: Chicago Okulu, II: Güçlü Etkiler Paradigması), İkinci Dünya Savaşı Sonrası İletişim Çalışmalarında Etki Sorunu: Sınırlı Etkilerden Güçlü Etkilere ve Kitle İletişim Modelleri. Altı bölümden oluşan ve “anaakım” kavramını merkeze alarak kurgulanan kitabın birinci kısmı, medya ve iletişim çalışmalarının doğuşu, gelişim ve müstakil bir akademik çalışma zeminine kavuşması anlamında kurumsallaşma sürecini anlatma özelliğini taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Şemsiye kavram olarak kullanılan “anaakım”, Birinci Kısım başlığını taşımakla beraber alt başlıklar dikkate alındığında kullanılan asıl isimlendirmenin Amerikan iletişim araştırmaları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla coğrafi konumlama ile kuramsal yaklaşımların özdeş tutulduğu bir kurgudan söz edilebilir.

“Eleştirel İletişim Kuramları” başlığını taşıyan kitabın ikinci kısmı ise Frankfurt Okulu, Eleştirel Teori ve Kültür Endüstrisi, İngiliz Kültürel Çalışmaları, İletişimin Ekonomi Politikliği şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Frankfurt Okulu, İngiliz Kültürel Çalışmalar ile İletişimin Ekonomi Politikliği başlıkları altında daha çok Avrupa’daki alanyazının ele alındığını söylemek mümkün. Herbert Schiller, Edward S. Herman ve Noam Chomsky gibi Amerikalı akademisyenlerin dışında ağırlığının Avrupalı düşünürler ve okulların çalışmalarının ele alındığı bu kısım, eleştirel yaklaşımları içermektedir.

Bir bölümden oluşan kitabın son kısmı “Zaman, Mekân ve İletişim: Teknolojik Paradigmalar” başlığını taşımakta ve bu başlık altında da “İletişim, Teknoloji ve Toplumsal Dönüşüm” ismini taşımaktadır. “İletişim konusunu genel olarak teknoloji ve özelden de iletişim teknolojileri ile birlikte düşünmeye gayret eden kuramcılar” (s. 233), “iletişim araçlarının teknik aygıtının toplumsal ilişkilerin biçimlenmesinde rastlantısal değil, kurucu bir rol oynadığı” (s. 234) ortak noktasında bulunan isimlerin birlikte ele alındığı belirtilmektedir. Bu çerçevede de kitapta zaman (dün-bugün-yarın), mekân (toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal), iletişim (resim, söz, yazı, matbaa vd.) üçlüsünün birbiriyle ilişkisini ve etkileşimini, etkilerini ve hafızayı konu edinen isimler ele alınmaktadır.

Bir ders kitabı olarak düşünüldüğünden kavramların ve bazı önemli bilgiler ile okuma parçaları ve kuramcılarının biyografilerinin sayfa kenarlarında kutucuklar içinde verilmesi, kitabın anlatım dilinin akıcılığının yanında metni daha okunur kılmaktadır. Kitabın üç kısmı ile on bölümünün de girişinde açıklayıcı kısa bir metin ve temel sorular ile bazı alt başlıklara yer verilmesi, kitabın pedagojik ve okur dostu yanını yansıtmaktadır. Kitabın sonunda isim ve eserlerin takibini ve erişimini kolaylaştıran bir dizinin yer alması da önemli ve değerlidir. Kavramları, okulları ve modelleri, kitle iletişim kuramları başlığı altında ele alan eserin dayandığı tüm

kaynaklar İngilizce ve Türkçe yazılmış ve yayımlanmış çalışmalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla Almanca, Fransızca gibi İngilizce dışında yazılan eserlerin de İngilizce tercümelerinden yararlanıldığını belirtmekte fayda var.

Kitabın yazımında ve kurgusunda dikkate değer bir başka özellik ise bazı bölümlerin sonunda eleştirilere ve genel değerlendirmelere ayrı bir alt başlık altında yer verilmesidir. Erken Dönem Amerikan İletişim Araştırmaları kapsamında Chicago Okulu'nun ele alındığı üçüncü bölümün sonunda "Eleştirel ve Genel Değerlendirme" başlığı yer alırken Erken Dönem Amerikan İletişim Araştırmaları kapsamında Güçlü Etkiler Paradigması'nın ele alındığı dördüncü bölümün ve "Zaman, Mekân ve İletişim" başlığı altında teknolojik paradigmalara ele alındığı onuncu bölümün sonlarında da "Genel Değerlendirme" başlığı altında bölümün kısa bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Son iki yüzyıllık tarihsel süreçte Batı'da üretilen bilgi birikiminin medya ve iletişim çalışmaları kapsamında değerlendirilen ve kabul görülen kısmını (kurum-kuramlar-kuramcılar) tarihsel-toplumsal bağlamı da dikkate alarak lisans ve lisansüstü düzeyde istifade edilebilecek nitelikte bir ders kitabı hüviyetinde yazılan bir eser söz konusudur. Yazarın ortaya koyduğu amaç, kapsam ve alanyazın tasnifi çerçevesinin dışına çıkmamaya gayret ederek Türkiye'den bir bakışla alanyazını Türkçe yazma çabasından hareketle eseri değerlendirmek yerinde olacaktır.

Çeviri-derleme de olsa kitle iletişim kuramları ile ilgili ilk eseri Türkçeye kazandıran Ünsal Oskay'ın *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş* (1969) kitabına yazdığı önsözde Nermin Abadan - Unat, çetin bir görev olarak nitelendirdiği ve genç siyasal bilimcilerimizden Ünsal Oskay'ın yerine getirmeye çalıştığı görevi; "Türk sosyal ve siyasî bilimler literatürü, bugüne dek, büyük ölçüde sosyal psikoloji, sosyal antropoloji ve sosyolojiden yararlanan bu teorileri ve onlara bağlı olarak geliştirilen yorum, varsayım, ve ampirik deneyleri gösteren bir 'kaynak kitap/reference book'tan yoksun" (s. vii) olmak şeklinde ifade etmişti. Türkiye'de kitle iletişim kuramlarını okumaya temel teşkil edecek derleme-çeviri bir eser hazırlandığında Nermin Abadan-Unat'ın 1969 yılında belirttiği hususlarla süreklilik arz eden benzer vurguyu Burak Özçetin'in kitabına önsöz yazar Mutlu Binark'ın alanyazında önemli bir eksikliği giderilmesiyle ilgili ifade ettiklerinde bulabiliriz:

Türkçe iletişim çalışmaları alanyazınındaki en önemli eksikliklerden birinin birincil kaynaklardan beslenen, kavramlar arasındaki ilişkileri, sosyal teori ile iletişim kuramları arasındaki bağ kuran bir iletişim kuramları kitabının yokluğu olduğunu düşünüyorum (Binark, 2018, s. 11).

Kitle iletişim kuramları alanındaki ilk ve son eserin ortak paydalarından biri olan yazarın hoca ve meslektaşının yazdığı önsözde ortaya koyduğu ihtiyaç ve beklentinin sürekliliğinin en az kitap kadar değerli olduğunu belirtme ihtiyacı duyuyorum. Nermin Abadan - Unat'ın tam yarım asır önce (1969) dile getirdiği hızlı bir sosyal değişme süreci içinde bulunan Türkiye'de haberleşme teorileri alanında özgün çalışmalar yapma ihtiyacı ve Oskay'ın bunu yakında gerçekleştireceği ümidi ve temennisinin (Abadan-Unat, 1985, s. x) 2019 yılı Türkiye'sinde hâlâ yerine getirilmesi gereken bir beklenti ve ihtiyaç olduğunu, Özçetin'in kitabına önsöz yazar Mutlu Binark'ın şu ifadelerinde de görmekteyiz:

...bu çalışma iletişim bilimleri alanında Türkçe alanyazınında var olan bir eksikliği giderecek bir değere sahip. Bu çalışmanın Türkiye'de iletişim çalışmaları alanının tarihini yazılacağı, düşünce tarihini temel alarak Türkiye'deki özgül araştırmalarının kavram ve kuramlardan nasıl yararlandığını, dünyayı kavramaya ve sorgulamaya ilişkin bakış açılarının ön kabullerinin tartışılacağı, yeni, bilinmeyen ve yahut tanınmayan epistemolojik çevrelerin varlığını ortaya konabileceği yeni bir çalışmaya da zemin olması temenisıyla... (Binark, 2018, s. 14).

Yazarının da belirttiği ama daha net ve çerçevesi belirlenmiş hâliyle kitaba değerli katkısı olduğunu bildiğimiz Binark'ın ifade ettiği üzere “belli ontolojik, epistemolojik ve metodolojik varsayımlarla temellenen inanç sistemi olarak” paradigmadan hareketle medya ve iletişim çalışmalarının bilgi birikiminin iki temel paradigma (anaakım ve eleştirel) kategorisinde ele alınması hedeflenmiştir. Bu çerçevede kitabın “iletişim bilimlerindeki paradigmatik farklılığa, anaakım ve eleştirel kuram olmak üzere her iki paradigmanın ontolojik, epistemolojik ve metodolojik olarak insan-toplum ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişkilenelemelere yönelik kavramsal-kuramsal tartışmalarına ilişkin sarıh bir anlatım ve kurguya sahip” (Binark, 2018, s. 12) olduğunu kabul ederek bir değerlendirme yapılabilir. İletişim bilimlerinde anaakım ve eleştirel paradigma şeklinde var olan iki paradigmanın içinde konumlanan kavram ve kuramlarla verilen yanıtların izleğini ve bu ayrımın da özünde ideoloji ve erk sorunsalı ile ilgili bir ayrım olduğunun altını da net bir şekilde çizmektedir. İletişim bilimlerinde anaakım ve eleştirel paradigmanın ürettiği bilginin toplumsal ve siyasal olanla kurduğu ilişkinin ontolojik olarak farklılığının kuramsal ve metodolojik boyutlarını da kitapta görünür kılınmaya çalışıldığını anlıyoruz. Bu açıdan kitapta, Türkiye'deki alanyazınında belirleyici bir etkiye sahip olduğunu söyleyebileceğimiz İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar'ın 1990 tarihinde yayımlanan *İletişim ve Toplum* kitabında ortaya konulan dikotominin (isimlendirme farklı olsa da “tutucu ve değişimci”), anaakım ve eleştirel kuramlar şeklinde devam ettirildiğini söylemek mümkün. Özellikle de T. Kuhn'dan hareketle ortaya konulan

ontolojik-epistemolojik-metodolojik kabuller bütünü olarak iki temel paradigma çerçevesinde medya ve iletişim çalışmalarını tasnife dayalı bir kitap kurgusunun olduğunu dikkate aldığımızda bu sürekliliğin varlığı daha rahat söylenebilir. Burada sorulabilecek ve sorgulanabilecek nokta, Chicago Okulu'ndan başlatıldığında 130 yıla yaklaşan bir zaman dilimine tekabül eden bir medya ve iletişim çalışmaları mükteşebatinin sadece iki temel paradigma kapsamında rahatlıkla tasnif edilip edilemeyeceğidir. Chicago Okulu ile pozitivist-ampirik sosyal bilim ve dolayısıyla iletişim çalışmaları geleneğinin, bir çatı altında yani “anaakım” olarak tasnif etme güçlüğü, bu açıdan düşünölmeye değerdir.

Özellikle epistemolojik ve metodolojik boyutuyla pozitivist geleneğın dışına kapı aralayan hatta o geleneğın dışına çıkan bir okulun, ontolojik-epistemolojik-metodolojik boyutuyla sosyal bilimlerin kurucu paradigması olan pozitivist geleneğın parçası olan kuram ve kuramcılarla bir arada bulunmanın gerekçelendirilmesinde yaşanabilecek bir zorluğın olduğı açıktır. Medya ve iletişim çalışmaları birikiminin tasnifinin ve yazımının paradigma temelli değil de başka bir kriter esas alınarak (ölke, kıta, üniversite, okul vs.) yapılacağı belirtilmiş olsaydı bu tür bir soru ve sorgulanmanın gerekçelendirilmesi de aynı oranda zor olurdu. Kuhn'dan hareketle kitabın birinci bölümünde bir alt başlık olarak da ele alınan ve Kuhn'a referansla tanımlanan paradigmadan hareket edildiğinde sosyal bilimlerdeki paradigmaların pozitivist, eleştirel ve yorumsamacı şeklinde üçlü tasnif çerçevesinde medya ve iletişim çalışmalarındaki kuramsal birikim ele alınabilirdi. Ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabullerin oluşturduğı paradigma çerçevesinde kitabın kurgusuna bakıldığında Frankfurt Okulu, eleştirel teori ve kültür endüstrisi ile aynı ontolojik, epistemolojik ve metodolojik zemine sahip onuncu bölümde yer verilen bazı çalışmaların da bir şekilde birbiriyle ilişkilendirilerek anlatılması metnin iç tutarlılığını ve bütünselliğini güçlendirirdi.

Özçetin'in kitabına ilişkin bir başka değerlendirme ise kitabın bize vadettiğı tarihsel-toplumsal bağlam, tartışmalardaki farklı yaklaşımlar, kavramlar ve kuramcıların birbiriyle ilişkisi çerçevesinde yapılabilir. Kitle kavramının ortaya çıkışı ve kitle kültürü ile ilgili tartışmaların tarihsel-toplumsal bağlamı özellikle de kitapta ele alınan ilk isim olan Le Bon dikkate alındığında kıta Avrupası ve özellikle de Fransa'daki siyasal, toplumsal ve kültürel boyutlarının biraz daha belirgin kılınmasına ihtiyaç olduğı değerlendirilmektedir. Baran ve Davis'in yorumlarının aktarılmasından öte Türkiye'den ve Türkçe yazılan bir ders kitabında buradan o dönemseller okumanın yapılması da iyi olurdu (s. 42).

Kitle, kitle iletişim ve kitle kültürü ile ilgili bilgilerin yer aldığı kısımda, Türkçe ve Türkiye'deki yansımaların kısa bilgilerle metinde yer aldığı görülmektedir. Alanın temel kavramlarının denk geldiği tartışmalar bakımından Türkiye'den örnekler veya hatırlatmalar yapıldığı dikkate alındığında bu alana ilişkin erken dönem tartışmaların ve bilgi birikiminin Türkiye'ye taşınmasının atlandığı söylenebilir. Bu çerçevede Le Bon'un kitleler psikoloji kitabının *Ruh'ul Cemaat* adıyla 1908, *İlmi Ruhi İctimai* adıyla 1925'te de Türkçeye kazandırıldığının bilgisinin verilmesi, zaten belli oranda yapılmaya çalışılan kavramların Türkiye ve Türkçedeki izleri noktasında metni güçlendirmiş olurdu. Sosyal psikolojinin ilk dönem tartışmalarının İkinci Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet döneminde neredeyse eş zamanlı olarak Türkiye'de ve Türkçede karşılık bulduğu bilgisinin verilmesi, alanyazındaki temel bazı kavramların ve farklı yaklaşımların tarihsel-toplumsal bağlamını yakalamada Türkçe literatürü takip edenler açısından bir ihtiyacı karşılamış olurdu.

Batı'daki tartışmaların tarihî seyri açısından da birbiriyle ilişkili hatta birbiriy-le çekişen ve bu çekişmenin sonunda ortaya çıkan bazı eserlerin ve müelliflerinin durumunun belirtilmesi, sürecin biraz daha kapsayıcı şekilde anlaşılmasına katkı sağlardı (s. 43). Örneğin; erken dönem kitle toplumu tartışmalarında Freud'un 1921'de Le Bon'a cevaben yazdığı *Kitle Ruhu* kitabı, aynı tartışmanın çeyrek asır sonraki durumu ve iki kuramcının farklılaşan yaklaşımlarını görme imkânını verir niteliktedir. Hatta bu tartışmanın tamamlayıcısı olarak Le Bon (1896), Freud (1921), Gasset (1929) üçlüsünün kitle ile ilgili yaklaşımları ve bunların da Frankfurt Okulu'nun hemen hemen aynı dönemdeki kitle kavramı etrafındaki tartışmalarıyla da ilişkilendirilip verilmesi, dönemsel bağlamı ve kavram etrafındaki çoklu boyutu görme imkânı verebilirdi. Bu tartışmalar kapsamında bir tür kitaplarla birbirlerine cevap veren ve polemik olarak da görülebilecek iki ismin iki kitabı da hatırlanmaya değer: Walter Lippmann'ın *Phantom Public* kitabı ve Chicago Okulu ile birlikte anılan John Dewey'in *Public and Its Problems* kitabı, hem dönemsel yaklaşımları (1920'li yıllar) yakalamak hem de medya ve iletişim çalışmaları kapsamında public ve mass kavramları etrafında yürütülen tartışmalar açısından dikkate değer önemli eserlerdir.

Tarihsel-toplumsal bağlam çerçevesinde Le Bon, Freud, Lippmann, Dewey ve Gasset'in de üzerinde durdukları kitle (*mass*) ve kamusalılık (*public*) kavramları etrafındaki tartışmaların birlikte ele alınması güzel olurdu. Dewey ve diğer Chicago Okulu üyelerinin de bu tartışmaların bir parçası olarak Amerikan demokrasisini kurtarmaya çalışmaları bağlamında bu tartışmanın bir parçası oldukları bilgisine yer verilmesi bağlamın daha kolay anlaşılmasına katkı yapabiliirdi. Tam da bu bağlamda Park'ın kamuoyu-gazete ilişkisinin anlatıldığı kısımda Le Bon, Freud, Lipp-

mann, Dewey ve Gasset'in gündeminde olan temel meselenin modern toplum yapılışında siyasal sistem ve kabul edilen meşruiyet mekanizmasının işleyişinde ortaya çıkan sorunlar olduğu hatırlatılabilir (s. 69). Metnin akışı ve ele alınan konular açısından kronolojik olarak daha uygun bir yerde verilebilecek olan gazetenin modern toplumdaki konumu ve işlevine ilişkin parlamento tartışmalarının haberleştirilmesi, iletişimin 19. yüzyıl ABD'sinde aktif bir topluluk oluşturma ve ayakta tutma süreci (s. 69) olarak ele alınan tartışma, Dewey, ABD, demokrasi, medya, eğitim (s. 70) gibi ilgili konu ve anlatımların da bu çerçevede ilişkilendirilerek zikredilmesi metni güçlendirmiş olurdu. "Walter Lippmann ve Kamuoyu" alt başlığı altında Dewey ve Lippmann'ın görüşleri kamuoyu bağlamında hatırlatılırken bu eserlerin ve sürecin kitle iletişim kuramları bağlamında kitle, kamu, kamusal ve kamuoyu kavramları etrafındaki tartışmaların sürekliliğinin kurulmasına katkı yapacak bir bağlantı metinde yer alabilirdi (s. 92).

Kitle İletişim Kuramları kitabı okunduğunda bazı kavramların Türkçe karşılıklarında yerleşik hâle gelmiş kullanımlarının tercihi mümkün olabilirdi. Örneğin; yazarın Tönnies'in cemaat ve cemiyet kavramlarının ele alındığı bölümde cemaat ve toplum şeklinde Türkçe karşılık vermeyi tercih ettiği *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft* kavramlarının Türkçe sosyal bilim literatüründe yerleşik hâle gelen cemaat ve cemiyet şeklinde kullanımı daha uygun olurdu. Metnin iç tutarlığını koruyacak şekilde topluluk ve toplum şeklindeki kullanım da tercih edilebilirdi. Baran ve Davis'e referansla Tönnies'in cemaat ve cemiyet ile ilgili görüşlerini aktarmaya çalışırken metnin orijinal dili olan Almancadan İngilizceye yapılan çevirilerden (*gemeinschaft*, *or folk community*, *and gesellschaft*, *or modern industrial society*) yararlanılarak oradan Türkçeye aktarımın yapılmasının bazı anlam belirsizliklerine yol açabilecek kavram kullanımlarının tercihleri farklı olabilirdi: Halk cemaatleri, geleneksel halk cemaatleri (s. 45) gibi. Bu kapsamda değerlendirilebilecek bir başka nokta da "yığınların kente çıkagelmesi" (s. 40), "kitleler ve kalabalıklar" (s. 6) şeklindeki kullanımlar dikkate alındığında özellikle kitle, yığın ve kalabalıkların eş anlamlı mı yoksa farklı anlamlara mı sahip olduklarının biraz daha netleştirilerek kullanılması olabilir.

Birincil kaynaklardan yararlanılmış olması kitabın niteliğini, önemini ve değerini arttırırken Türkçeye kazandırılmış kitapların bilgisinin dipnot veya metin içinde verilmesi kitabı ayrıca zenginleştirmiş olurdu. Gülbenkiyan Komisyonu Raporu'nun *Sosyal Bilimleri Açın* başlığı ile yayımlanan kitabının Metis Yayınları'ndan çıkan tercümesinde ek açıklama olarak verilen idiografik ve nomotetik kelimelerinin anlamları da kitabın genel kurgusuna uygun olarak kare içinde veya dipnot olarak verilmesi güzel olurdu. Benzer bir durum Chicago Okulu'nu anlamaya katkı

yapabilecek bir eser olan Andrew Abbott'un *Bölüm ve Disiplin: 100. Yılında Şikago Okulu* kitabı için de geçerlidir.

Çeviri veya editöryal hata olarak görülebilecek bir detay da nomotetik yerine normotetik (s. 35) şeklindeki kullanımı, kavrama aşına olmayan ve Gülbenkiyan Komisyonu'nun hazırlattığı *Sosyal Bilimleri Açın* kitabının orijinal eserine vâkıf olmayan Türk okur açısından kavramsal hata yapmaya yol açabilecek bir tashih hatası olarak not etmek gerekir. Çeviri ve tashih kategorisinde değerlendirilebilecek bir başka kullanım örneği olarak committe on public information isminin "kamuyu bilgilendirme" komitesi olarak başlıkta yer verilmesine rağmen metin içinde "kamuyu bilgilendirme" komitesi şeklinde verilmesidir (s. 90).

Türkiye'de Türkçe yazılan bir kitle iletişim kuramı kitabı olarak, kitapta modernleşme ve iletişim çalışmaları arasındaki ilişki, başta Daniel Lerner başta olmak üzere W. Schramm ve başka isimlerin de çalışmaları çerçevesinde Türkiye'de alandaki ilk tartışmaların 1960 sonrasında planlı kalkınma sürecinin başlatılmasına paralel olarak yapıldığının biraz daha üzerinde durulabilirdi. Batı dışı toplumların toplumsal ve kültürel gelişmişliğini medya ve iletişim sektörü ve alan bilgisi üzerinden hızlandırılmış bir modernleşme projesi ile yapılabileceğine ilişkin tartışmalar ve Türkiye'den buna yöneltilen itirazların (Oskay, 1971, 1972; Tokgöz, 1972) metinde yer alması, tarih yazımı açısından da önemli bir katkı olurdu.

Alanyazının birikimini görmeye imkân veren ve bu tarihin yeniden yazımı konusunda da davet ve teşvik edici nitelikte olan Burak Özçetin'in çalışmasından hareketle son söz olarak bir iki hususu belirtmek istiyorum. Yetmiş yıllık bir akademik birikim (1950), üç yüz yıla yaklaşan bir matbaa (1727) ve iki yüz yıllık bir medya (1828) pratiği-deneyimini dikkate alarak Türkiye'nin medya ve iletişim çalışmaları (kavram, kuram, yaklaşım vs.) tarihinin yazımının bugün ve gelecekteki nitelikli ve özgün çalışmalar açısından gecikmeksizin yerine getirilmesi gereken temel bir ihtiyaç olduğu açıktır. Bununla birlikte Batı'nın sosyal ve beşerî bilimler birikiminin bir parçası olan medya ve iletişim çalışmalarının birincil kaynaklardan yararlanarak yeniden okunması ve Türkiye'den hareketle çoklu okumalarla yeni tarih yazımlarının öncelikli ve gerekli bir ihtiyaç olduğunu söylemek de abartı olmayacaktır. Almanca ve İtalyanca konuşan dünyanın bilgi birikiminin bir kısmı Türkçeye kazandırılmış olsa da yetmiş yıllık Türkiye'deki medya ve iletişim çalışmaları bilgi birikiminin daha çok İngilizce ve Fransızca alanyazının Türkçeye aktarılmasından oluşmakta olduğunu söyleyebiliriz. Özçetin'in çalışmasında belirttiği gibi bu birikimin de birincil kaynaklardan yararlanarak oluşturulduğunu söylemek güçtür. Batılı bilgi birikiminin Türkiye'ye aktarılmasının (alınlanma) ele alınmasına ilave

olarak yeni arayışlarda değerlendirmek üzere bu bilgi birikiminin kapsamlı çalışmalarına konu edilmesi, Türkiye'deki yeni arayış ve yapılanmalar açısından önemlidir, önemsenmelidir.

Bilim dili (İngilizce, Fransızca, Almanca vd.), ülke (Birleşik Krallık, ABD, Kanada, Fransa vd.), kıta (Avrupa, Amerika, Asya, Afrika vd.), okul-ekol (Chicago, Frankfurt vd.) gibi kriterler çerçevesinde medya ve iletişim çalışmaları birikiminin tarihinin Türkçe yazımı, günümüzde ve gelecekteki özgün ve nitelikli çalışmalar açısından kendisini hissettiren önemli bir ihtiyaçtır. Bunu yaparken de ikili karşıtlıkların yer aldığı tasniflerin ötesinde çoklu kriterlerden çoklu okumaları yapan mukayeseli çalışmalara yönelmek ön açıcı olabilecektir.

Batı dışı toplumların ve Türkiye'nin modernleşme öncesi tarihsel birikimini de hesaba katarak medya ve iletişim çalışmaları alanına denk gelen birikimin gündeme alınması ve çalışmalara konu edinmesi gereğini de unutmamak gerekir. Bu tür çalışmalar sadece tarihsel olanı gün yüzüne çıkarmak için değil yeni arayışlar bağlamında geleceğin medya ve iletişim çalışmalarının niteliği ve özgünlüğü açısından da değerlidir.

Kaynakça | References

- Abbott, A. (2013). *Bölüm ve disiplin, 100. yılında Şikago Okulu*. S. G. İhlamur-Öner (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (1985). Önsöz. Ü. Oskay (Drl.). *Kitle haberleşme teorilerine giriş* içinde (ss. vii-x). Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Binark, M. (2018). Önsöz. B. Özçetin (Drl.). *Kitle iletişim kuramları* içinde (ss. 11-14). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Daldal, E. (1978). *Haberleşme kuramları ve uygulamaları (ders kitabı)*. İzmir: Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (1990). *İletişim ve toplum-kitle iletişim kuramları tutucu ve değişimci yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). Öteki kuram kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi. Ankara: Erk Yayınları.
- Kaya, R. ve Alemdar, K. (1983). *Kitle iletişiminde temel yaklaşımlar*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Le Bon, G. (1327). *Ruhü'l-cemaat*. M. F. Köprülü ve Sadrettin Celal Antel (Çev.). Dersaadet: Uhuvvet Matbaası.
- Le Bon, G. (1924). *İlm-i ruh-ı ictimai*. A. Cevdet (Çev.). İstanbul: Amedi Matbaası.
- Le Bon, G. (1969). *Kitleler psikolojisi*. S. Demirkan (Çev.). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Oskay, Ü. (1969). *Kitle haberleşme teorilerine giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Oskay, Ü. (1971). *Toplumsal gelişmede radyo ve televizyon: Geri kalmışlık açısından olanaklar ve sınırlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Oskay, Ü. (1972). *Gelişim açısından kültür gelişimi*. Doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları: Kavramlar, okullar, modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tokgöz, O. (2015). *İletişim kuramlarına anlam vermek*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tokgöz, O. (1983). *İletişim ve toplum sorunları kuram ve uygulama*. Ankara: Olgaç Matbaası
- Wallerstein, I. (2003). *Sosyal bilimlerin açın: Sosyal bilimlerin yerinden yapılanması üzerine rapor*. Ş. Tekeli (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

